

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

Sharof Rashidov nomidagi
SAMARAQAND DAVLAT
UNIVERSITETI

Ro'yxatga olindi:

№ BD-60530400.

2022 yil "25" 08

"TASDIQLAYMAN"

SamDU rektori:

R.I.Xalmuradov

2022 yil "25" 08

GEOEKOLOGIYA ASOSLARI

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	500 000 – Tabiiy fanlar, matematika va statistika
Ta'lim sohasi:	530 000- Fizikaga oid fanlar
Ta'lim yo'nalishi:	60530400 – Geografiya

Fan/modul kodi GEA1205		O'quv yili 2022-2023	Semestr 2	ECTS – Kreditlar 5	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fan nomi		Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)
	Geoekologiya asoslari		60	90	150
2.	<p>I. Fanning mazmuni</p> <p>Fanni o'qitishdan maqsad - Talabalarda tabiatdan foydalanishning to'g'ri yoki noto'g'riligini belgilovchi mezonni aniqlash, tabiatdan foydalanishni to'g'ri amalga oshirishda, avvalo, umumiy geografik qonuniyatlarga asoslanish malakalarini shakllantirishdan iborat.</p> <p>Fanning vazifasi talabalarni- tabiatdan ratsional foydalanish, ya'ni tabiiy sharoit va resurslardan to'g'ri foydalanish, atrof - muhitni muhofaza qilish, tabiatni o'zgartirish kabi masalalarni hal etishda inson va tabiat munosabatlarining geografik asoslarini o'rgatish va ularda tabiatdan foydalanishda geografik bilimlarni qo'llay olish bo'yicha malaka va tajriba hosil qilishdan iborat.</p> <p>II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. Geoekologiya asoslar kursining maqsadi va vazifalari. Fanning rivojlanish tarixi "Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabat jiddiylashib uning ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari kuchayib borayotgan bir fursatda geografiya fanining ahamiyati borgan sari faollashmoqda. Chunki geografiya fani tabiat qonunlari va qonuniyatlarini, jamiyatning rivojlanish qonunlarini yaxshi anglagan holda bu muammoning echimini boshqa fanlarga nisbatan majmualari ravishda to'g'ri hal qilishga qodir. Ekologik vaziyatlar tahlikali bo'lib boryotgan bir sharoitda atrof muhitni o'rganish, ekologik ahvolni ilmiy tarzda baholash, tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish zamon talabiga aylangan. Ekologik vaziyat va uning makon va vaqt mobaynida o'zgarishini o'rganish o'ta dolzarbligi bilan ajralib turadi</p> <p>2-mavzu. Geografik ekologiya tabiat komplekslari ekologiyasi to'g'risidagi fan. Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning endilikda tobora murakkablashib borayotgani va bu borada bu jarayonning turli oqibatlarini keng miqyosda kengayib borayotgani uning qisqa muxitlarda optimallashtirish vazifasini taqozo etadi. Biosferada insonning tabiat bilan bo'layotgan xo'jalik sohasidagi o'zaro munosabatlarini me'yorga solish, resurslardan tejab-tergab foydalanish, muhitning musaffoligini saqlab qolish, jamiyat rivojlanishini barqarorlashtirishga, axolining sog'lig'ini mustaxkamlashga xizmat qiladi.</p>				

3-mavzu. Tabiiy muhitning inson xo'jalik faoliyati ta'sirida ifloslanishi turlari. Insonning tabiatdan foydalanishi. Insonning tabiatga ta'siri, uning turlari. Insonning tabiatga ta'sirining oqibatlari. Tabiatning ifloslanishi, tabiiy-texnolog muhit.

Insonning tabiatga ta'siri turlari. Umumiy tabiiy geografik qonuniyatlar. Inson va tabiat. Tabiatdan foydalanishning maqsadi va istiqbollari. Insonning tabiatga ta'siri. Ta'sir turlari. Tabiatni muhofaza qilish va o'zgartirish. Barqarorlashtirish. Saqlash va boyitish. Tabiatni e'zozlash va muhofaza qilish har bir kishining burchi ekanligi.

4-mavzu. Tabiiy muhitning inson xo'jalik faoliyati ta'sirida ifloslanishining ekologik oqibatlarini. Tabiatdan foydalanishda, uni o'zgartirishda hisobga olinishi zarur bo'lgan qonuniyatlar. Tabiat qonuniyatlarining ob'ektiv qonunlar ekanligi, ularni o'rganish zarurligi. Ilm-fanning rivojlanishi bilan tabiat qonunlari haqidagi bilimlarning ham chuqurlashib borishi.

5-mavzu. Landshaftlarni ekologik vaziyati, ularni geokologik tadqiqot qilish va baholash . Inson bilan tabiat o'rtasida munosabatlarni kuchayishi natijasida tabiiy muxitda o'zgarishlar sodir bo'ladi. Tabiatdan foydalanish tamoyillarining buzilishi nafaqat atrof muxitda o'zgarishlarni sodir bo'lishiga ta'sir etmay balki jamiyatda xam aks ta'sir shakllanadi. Boshqacha aytganda jamiyat tabiiy boyliklaridan qanchalik asoslangan xolda foydalanishga qarab shunchalik naf ko'radi. Bu jarayonda tabiiy muxitda turli darajada vaziyat tarkib topadi. Vujudga kelgan ekologik vaziyatlarni o'rganish amaliy axamiyatga ega.

6-mavzu. Geokologik bashoratlashtirish va bashorat. Ekologik vaziyatlarni prognoz qilish muxim amaliy axamiyatga molik. Tabiat bilan jamiyat o'rtasida munosabatlarni chigallashib borayotgan hozirgi vaqtda xududlarni istiqbolda qanday xususiyatlarga ega bo'lishliklarini bilish xar bir kishini qiziqtiradi. Bu borada inson xo'jalik faoliyati kuchli sur'atlarda sodir bo'layotgan geotizimlarni ekologik vaziyatlarini prognozlashtirish va prognozlarini, shuningdek geotizimlarni ekologik muvozanatlarini prognozlashtirish va prognozlarini ishlab chiqish ayni muddaodir.

7-mavzu. Geokologik monitoring. Geokologik (tabiiy-xo'jalik) monitoringi tabiiy ekotizimlar, agrobiota, industrial ekotizimlar xamda geotizimlarni kuzatishni ta'minlaydi. Bu xolda geofizik, geo-biokimyoviy, biologik usullar qo'llaniladi. Muxit o'z-o'zini tozalash sifatini qobiliyatini aniqlaydi, energetik modda balansini, ekotizimlarni biomaxsuldorligini aniqlaydi va b. Bu nazorat turi nazorat punktlari va poligonlarning tarmoqlarini funksiyasini ta'minlaydi. Birinchi guruxdagi poligonlar trofik zanjirlarni va ularni buzilishini ob'ekt sifatida kuzatadi, REM larni va biologik mazxusuldorlikni kuzatadi. Ikkinchi guruxdagi poligonlar ekotizimlar resurslarini kuzatadi. Uchinchi guruxdagi poligonlar tabiiy sharoit va resurslarni boshqarishning tizimlari va usullarining ta'sirchanligini o'rganadi.

8-mavzu. Geokologik xaritalashtirishning mazmuni. Atrof muxit xolatini

xaritada tasvirlash muxim masala, uning ilmiy va axamiyati barchaga ma'lum. Ekologik xaritalashtirish deganda faqat birgina «Ekologik xarita» ni tuzishni nazarda tutmaslik kerak. «Ekologiya» tushunchasiga kura tirik organizmlarning bir-birlari va atrof muxit bilan bo'lgan o'zaro munosabatlarini o'rganish deb qaralsa, u xolda bu yo'nalishda bir necha bir-birlari bilan bog'liq bo'lgan mavzuli xaritalar yaratish mumkinligi ravshan bo'ladi. Tabiat muxofazasi, tabiatdan foydalanish, ekologik vaziyatlar, inson bilan tabiat munosabatlarining geografik va ekologik aspektlarini kamrab olganliklari tufayli bu borada ko'plab turli mavzuli analitik va sintetik xaritalar tuzish taqozo etiladi.

9-mavzu. Geoekologik xaritalashtirish turlari. Amaliy ekologik xaritalashtirish. Geografik ekologiya tadqiqotlari natijalarini xarita asosida ko'rsatish muxim axamiyatga ega. Geoekologik xarita asosida landshaft turi beriladi, chunki u xar bir xudud bo'yicha ma'lum axborot beradi, shuningdek landshaft konturlari asosiy tabiiy chegaralar xisoblanadi, ular asosida boshqa ko'rsatkichlarning xam bir-birlaridan farqi aniqlanadi. Ranglar spektri ekologik vaziyatlar darajalarini bildiradi, shuning uchun xam ranglarni tanlashda vaziyat darajasiga axamiyat berish lozim. (masalan, qulay vaziyat xavorang, falokatli vaziyat qizil rang bo'lishi mumkin). Ranglar chegaralari landshaft konturlari bo'yicha o'tkaziladi.

Amaliy ekologik xaritalashtirish xududlarda tabiat muxofazasi, vujudga kelgan qaltis vaziyatlarni yumshatish, axoli uchun qulay va juda qulay tabiiy muxit yaratish, falokat keltiruvchi tabiat xodisalarini oldini olish, tabiiy muxitni optimallashtirish va boshqa yumushlarda kurashning taktika va strategiyasini aniqlash, loyixa ishlarini amalga oshirishda negiz vazifasini o'taydi.

10-mavzu. Tabiatdan foydalanishning geoekologik asoslari. Tabiat boyliklaridan foydalanish murakkab jarayon. Ayniqsa, xozirgi ilmiy-texnik taraqqiyot bosqichida resurslarni xalq xo'jaligi muomlasiga ko'plab kiritilayotgan bir paytda tabiiy muxit inson omili ta'sirida kuchli o'zgarishlarga duchor bo'lmoqda. Buning oqibatida ekologik vaziyat jildiyashmoqda, axolining sog'lig'iga putur etkazilmoqda, boyliklarni qashshoqlashishi tezlashmoqda, tabiat komponentlari ifloslanmoqda va b. Bu vaziyatda tabiatdan foydalanishni ilmiy asoslash naqadar katta axamiyat kasb etadi.

11-mavzu. Geoekologiya va amaliyot. Geoekologik amaliyot xar bir ob'ektni tabiiy-texnik geotizim sifatida loyixalaydi. SHuni tushunish kerakki, biz yangi ob'ektni yaratish bilan tabiatni o'zgartiramiz. Loyixachi yangi texnologik jarayonni yaratish bilan muxitni xam o'zgartiradi, yangi muxitni loyixalaydi. Muxitni loyixalash, yangi muxit yaratish deganda tizimni loyixalash, konstruksiya yaratish, texnologiya vujudga keltirish bilan ular tabiatidagi o'zaro aloqalarga tushishi kerak.

12-mavzu. O'zbekistonda tabiiy resurslaridan foydalanish iqtisodiyoti va uni muhofaza qilish muammolari. O'zbekistonning suv, atmosfera, o'simlik, hayvonot olami va mineral resurslaridan foydalanish, uni boshqarish. Ularning taqsimlanishida iqtisodiy geografik omillarning roli.

Respublika ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishda tabiiy resurslaridan foydalanish. Tabiatni muhofaza qilish va uni takror barpo etish doirasidagi me'yoriy hujjatlar. O'zbekiston «Qizil kitobi». Markaziy Osiyo davlatlari hududida tabiiy resurslardan noto'g'ri foydalanish oqibatida yuzaga kelgan muammolar. Orol dengizi falokati. Qozog'iston, O'zbekiston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Tojikiston respublikalarining hayotida Orol dengizining roli.

III. Amaliy (yoki seminar yoki laboratoriya) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Kirish. Geoekologiya asoslar kursining maqsadi va vazifalari. Rivojlanish tarixi.
2. Geoekologik muammolarni kelib chiqish sabablari.
3. Landshaftlarda geoekologik o'zgarish sabablari.
4. Landshaftlarda geoekologik o'zgarish oqibatlari.
5. Atmosferani ifloslantiruvchi manbalar.
6. Atmosfera havosini ba'zi zararli moddalar bilan ifloslanishining REM.
7. Suv manbalarining ifloslanishi.
8. Orol dengizining muammosi.
9. Xujalik, ichimlik va madaniy maqsadlarda suvdan foydalanish.
10. Xujalik-ichimlik va madaniy maqsadlarda suvdan foydalanish buyicha suv ob'ektlaridagi zararli moddalarning REM.
11. Tuproq eroziyasi va uning oldini olish yo'llari.
12. Tuproqni ifloslanishini oldini olish tadbirlari.
13. Tog'-kon sanoati va ekologik holat.
14. Inson va o'simliklar dunyosi.
15. O'rmon resurslari va ularning inson xayotidagi roli.
16. Elektroenergetikaning atrof-muxitga ta'sirining asosiy omillari.
17. O'rmonlar va o'simlik dunyosidan inson salomatligi yo'lida foydalanish.
18. O'zbekiston ekologik atlas hamda kartalarini o'rganish
19. . Uzbekiston landshaft kartasini yozuvsiz xaritaga tushirish
21. Halqaro va O'zbekiston Qizil kitobiga kiritilgan o'simlik va hayvonlar
22. Qo'riqxonalar va ularning tabiiy territorial komplekslarni muxofaza kilishdagi roli

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

1. Jahon va o'zbekiston ekologik atlas hamda kartalarini o'rganish:
2. Atrof-muhitni muhofaza qilishning chora tadbirlari.
3. Insonning tabiatga, uning komponentlariga va elementlariga bevosita hamda bilvosita ta'siri.
4. Geoekologik muammolarning tarkib topishi va shakllanishi.
5. Dunyo «issiq xonasi» va uning oqibatlari.
6. Ozon tuynugi va uning oqibatlari.
7. Cho'llashishning sayyoramiz buylab hujumi.

	<p>8. Dunyo okeanini ifloslanishi.</p> <p>9. Orol dengizi muammosi.</p> <p>10. O'zbekiston atmosfera havosining buzilishi.</p> <p>11. O'zbekiston suv boyliklaridan oqilona foydalanish.</p> <p>12. O'zbekiston er boyliklaridan oqilona foydalanish.</p> <p>13. O'zbekistonning o'simlik va hayvonot dunyosini asrash har birimizning burchimizdir.</p> <p>14. Buzilgan erlarda rekultivatsiya tadbirlari amalga oshirish.</p> <p>15. Atrof-muhit ifloslanishining inson sog'lig'iga ta'siri va uning oqibatlari.</p> <p>16. Atrof-muxit muhofazasida aholi ekologik ongining ahamiyati.</p> <p>17. Tabiatning va unda ro'y beradigan jarayonlarning regionallik qonuniyati.</p> <p>18. Insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida tabiatda suv rejimining o'zgarishi va uning oqibatlari.</p> <p>19. Insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida atmosfera havosining o'zgarishi.</p> <p>20. Inson xo'jalik faoliyatining o'simlik va hayvonot olamiga ta'siri.</p> <p>21. Ekologik muammolar, paydo bo'lishi, oldini olish.</p> <p>22. O'z joyida tabiatdan foydalanish va uning oqibatlari.</p>
3.	<p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tabiatdan foydalanishda tabiiy muhit sharoitini hisobga olish, umumiy tabiiy geografik qonuniyatlar, geografik qobiq, uning tuzilishi haqida <i>tasavvur va bilimga ega bo'lishi</i>; - geografik qobiqdagi qonuniyatlar, tabiiy geosistemalar rivojlanishining prognozlarini, tabiat komponentlari orasidagi murakkab o'zaro aloqalar va qonuniyatlarga oid <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi</i>; - turli geosistemalar bo'yicha dala tadqiqot ishlari olib borish metodlari, muayyan hududlar tabiiy resurslarini baholash, ushbu resurslardan foydalanganda yuz beradigan oqibatlar prognozini ishlab chiqish <i>malakasiga ega bo'lishi kerak</i>.
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • Aqliy hujum, muammoli talim, munozara, o'z-o'zini nazorat, blits so'rov.
5.	<p>VII. Kreditni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish</p>
6.	<p>Asosiy adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Baratov P. «Tabiatni muhofaza qilish» T. «O'qituvchi» 1991. 2. Gerasimov I.P. Ekologicheskie problemi v proshloy, nastoyashiy i budushey geografii mira. M., «Nauka». 1985.

3. Akimova T.A., Kuzmin A.P., Xaskin V.V. Ekologiya M.; YUNITI, 2001.
4. Beknazarov R.U., YU.V Novikov. Oxrana prirodi T. O'qituvchi, 1991.
5. To'xtaev A.S Ekologiya. Toshkent, O'qituvchi, 2001.

Qo'shimcha adabiyotlar:

6. Alimov T.A. Rafiqov A.A. Ekologik xatolik saboqlari T. «O'zbekiston» 1991
7. Tursunov X. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish T. 1997
8. Konstantinov V.A., CHelidze YU.B. Ekologicheskie osnovy prirodopolzovaniya: Uch.posobie. – M.: izd. Akademiya, 2003. – 208 s.
9. Kolesnikov SI. «Ekologicheskie osnovy prirodopolzovaniya» IKS, 2005. – 345 str.
10. Nikolaev V.A. Landshafty aziatskix stepey. -M.: 1999.
11. Nigmatov A.N. YUsupov R. Tabiiy geografik komplekslar va ekzogen jarayonlar. -T.: Turon iqbol, 2006.
12. Trofimova V.L. Prirodopolzovanie. Tolkovyy slovar. – M.: Finansy i Statistika, 2002. – 184s.
13. Tojiev Z.N. Tabiiy resurslardan foydalanish iqtisodiyoti. – O'UM, 2013 y.
14. Xolmo'minov J. «Ekologiya va qonun». – T.: Adolat, 2000. – 187 b.
15. Ergashev A.E., Ergashev A.T. Ekologiya prirodnoy sredy Sentralnoy Azii. (Regionalnaya ekologiya). – T.: "YAngi asr avlodi", 2012. – 384 s.
16. Ergashev A.E., Ergashev A.T. Hozirgi zamonning ekologiya muammolari va tabiat muhofazasi.– T., 2012 "YAngi asr avlodi", 2012. – 404 b.

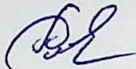
Axborot manbalari (saytlar):

1. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.
2. www.Geoolam.uz
3. www.Zyonet.uz

7. Fan dasturi Samarqand davlat universiteti O'quv-uslubiy kengashining 2022 yil avgustdagi -son bayonnomasi bilan ma'qullangan.
8. **Fan/modul uchun mas'ullar:**
Sobirova N.T. – SamDU, “Geografiya va tabiiy resurslar” kafedrasida PhD. Kata o'qituvchisi
Jo'raqulova D.X.– SamDU, “Geografiya va tabiiy resurslar” kafedrasida katta o'qituvchisi.
9. **Taqrizchilar:**
Nazarov X.T.- SamDU, “Geografiya va tabiiy resurslar” kafedrasida dotsenti, b.f.n. (ichki)
T.Jumaboyev – SamDU, “Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya” kafedrasida dotsenti, g.f.n. (tashqi)

Fan dasturi Geografiya va tabiiy resurslar kafedrasining 2022 yil "29" avgustdagi № 1-son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet Kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan .

Kafedra mudiri

dots.R.I.Mamajonov.

Fanning ishchi o'quv dasturi Geografiya va tabiiy resurslar kafedrasining 2022 yil "29" avgustdagi №1-son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet Kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

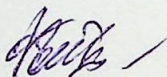
Kafedra mudiri

dots. Mamajonov R.I

Fanning ishchi o'quv dasturi fakultet o'quv-uslubiy kengashining 2022 yil "30" avgustdagi №1-son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet Kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Fakultet uslubiy kengashi raisi:

dots. B.Fayzullayev

Fanning ishchi o'quv dasturi Geografiya va ekologiya fakulteti Kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2022 yil "30"avgustdagi № 1-sonli bayonnoma)

Fakultet dekani

dots. A.X.Ravshanov

Mutaxassislik fanlari bo'yicha fan dasturi sillabularni xorij tajribasini o'rgangan holda transformatsiya qilish bo'yicha ishchi guruh:

Rais: M.E.Mo'minov

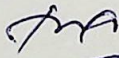
imzo

a'zo: B.Sh.Safarov

imzo

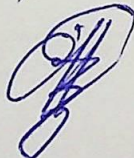
Kelishildi:

O'quv uslubiy boshqarma boshlig'i

dots.Sh.Muranov ,

O'quv ishlari bo'yicha prorektori

prof.A.Soleev

